

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ (ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП)

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У тезах розглянуто дидактичні засади навчання граматики української мови як іноземної на початковому етапі. Охарактеризовано особливості формування граматичних знань і навичок іноземних студентів та принципи подання мовного матеріалу в комунікативно орієнтованому навчанні.

Ключові слова: українська мова як іноземна, граматична компетентність, мовленнєва діяльність, комунікативний підхід, початковий етап навчання.

Abstract

The theses examine the didactic principles of teaching Ukrainian grammar as a foreign language at the initial stage. The specific features of the formation of grammatical knowledge and skills of foreign students, as well as the principles of presenting language material in communicative-oriented learning, are characterized.

Keywords: Ukrainian as a foreign language, grammatical competence, speech activity, communicative approach, initial stage of learning.

У сучасній лінгводидактиці формування граматичних знань, умінь і навичок посідає важливе місце в навчанні української мови іноземних студентів і є основою розвитку їхньої мовленнєвої діяльності. Опанування граматичної системи є необхідною передумовою ефективної комунікації та нормативного використання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування. Розвиток комунікативної компетентності безпосередньо пов'язаний із формуванням граматичних навичок, зокрема здатності розпізнавати, розуміти та доречно використовувати граматичні структури у власному мовленні [1].

Проблеми навчання граматики української мови іноземних студентів висвітлено у працях С. Соколової, Л. Паламар, О. Тростинської, З. Мацюк, С. Савицької, Е. Копилової, Ю. Кириченка та інших учених. Водночас окремі питання формування граматичних навичок на початковому етапі навчання потребують подальшого уточнення з урахуванням комунікативної спрямованості навчання, що й зумовлює актуальність дослідження.

У методиці викладання мов одним із ефективних вважають свідомо-практичний метод, що передбачає поєднання усвідомленого засвоєння мовних явищ із їх активним використанням у мовленнєвій практиці [2]. Такий підхід сприяє формуванню системних знань про граматичну будову мови та забезпечує стійкість мовних і мовленнєвих умінь здобувачів освіти. Водночас сучасна методика навчання не розглядає граматичний аспект ізольовано, оскільки засвоєння граматичних форм відбувається в межах ситуативно-тематичної організації навчального процесу. У центрі освітнього процесу перебуває комунікативне завдання, тоді як граматичні засоби слугують інструментом мовного оформлення думки та реалізації мовленнєвої діяльності [3]. Наприклад, для повідомлення про вік використовують модель кому + скільки років, а для вираження непрямої відмови — конструкцію у мене немає + родовий відмінок. Таким чином, граматичні структури засвоюються в контексті реальних мовленнєвих ситуацій. Отже, формування граматичних умінь має відбуватися у взаємозв'язку з розвитком комунікативної компетентності іноземних студентів.

У процесі навчання української мови як іноземної традиційно розрізняють мовну, мовленнєву та комунікативну компетентності [2]. Відомо, що навчання іноземних студентів істотно відрізняється від навчання носіїв мови, які формуються в природному мовному та культурному середовищі й уже володіють мовною та мовленнєвою компетентностями. Тому їхнє навчання спрямоване переважно на систематизацію знань, удосконалення мовних навичок і розвиток мовної рефлексії. Носії мови здатні природно будувати висловлювання відповідно до граматичних норм, тому комунікативна взаємодія зазвичай не викликає у них значних труднощів. Натомість іноземні студенти не мають сформованих мовних і мовленнєвих умінь у новій для них мові, що зумовлює потребу у спеціально організованому та системному навчанні.

Серед граматичних явищ, що опановують на початковому етапі, особливе місце посідають морфологічні категорії іменника, оскільки саме вони становлять основу формування граматичних

зв'язків у реченні. Тому доцільно розглянути особливості опрацювання категорій роду, числа та істотності іменників у процесі навчання іноземних студентів.

Категорії істот / неістот і роду іменників зазвичай вводять на перших заняттях, оскільки вони належать до базових граматичних понять. Їх опанування є важливим, оскільки ці категорії пов'язані з відмінковими змінами іменників і впливають на узгодження з іншими частинами мови — займенниками, прикметниками, дієприкметниками та дієсловами минулого часу.

Категорія роду, подібна до української, відсутня в багатьох мовах світу (наприклад, у китайській), а в деяких функціонують лише два роди — чоловічий і жіночий (у португальській). Попри це, її засвоєння іноземними студентами зазвичай не спричиняє значних труднощів. З метою полегшення її опанування поняття істотності доцільно пояснювати за допомогою наочності, зіставляючи назви живих істот і неживих предметів (дім, книга — що; студент, кіт — хто), що сприяє усвідомленню відповідних граматичних ознак.

Рід іменників визначають переважно за морфологічними показниками, насамперед закінченнями: чоловічий — нульове (стіл, студент), -й (музей, Андрій), жіночий — -а, -я (кімната, мама, аудиторія), середній — -о, -е, -я (місто, море, життя). Такий підхід дає змогу систематизувати подання матеріалу й полегшує засвоєння граматичних особливостей іменника. Водночас традиційна для носіїв мови модель пояснення він — мій, вона — моя, воно — моє в іноземній аудиторії є малоєфективною, оскільки іноземні студенти не мають сформованої мовної інтуїції, притаманної носіям мови.

Після засвоєння студентами категорій істот / неістот і роду кожен нову лексичну одиницю доцільно одразу співвідносити з цими граматичними ознаками, визначаючи, чи позначає вона істоту або неістоту (хто / що), а також її граматичний рід (він / вона / воно). Такий підхід сприяє усвідомленню слова разом із його граматичними характеристиками, що є важливим для подальшого опанування відмінювання та узгодження. Уже на початковому етапі слід звертати увагу й на окремі винятки, зокрема слова тато, дядько, дідусь, кіно, таксі, які потребують додаткового пояснення граматичних особливостей.

Категорія числа іменників потребує систематичного та цілеспрямованого опрацювання. Формування відповідних граматичних умінь в іноземних студентів передбачає чітке пояснення основних моделей утворення форм множини, оскільки опанування цих форм не може ґрунтуватися на мовній інтуїції, притаманній носіям мови. Іноземці мають засвоїти типові закінчення множини та можливі зміни в основі слова. Так, у багатьох іменниках чоловічого роду множина утворюється за моделлю основа на приголосний + -и (університет — університети). Водночас у деяких словах під час утворення форм множини відбуваються морфонологічні зміни в основі, зокрема чергування голосних у корені (стіл — столи). Усвідомлення цих закономірностей сприяє правильному використанню форм числа та формуванню граматично нормативних висловлювань.

У навчанні іноземного говоріння граматику посідає важливе місце, оскільки виступає своєрідним каркасом, на якому ґрунтується лексика. Центральним поняттям у цьому процесі є граматична категорія відмінка іменника, яку розглядають у єдності таких характеристик, як значення, форма та функції. Прийменниково-відмінкова система є важливою складовою граматичної структури української мови, тому вже на перших заняттях студенти використовують найпростіші відмінкові форми, відповідаючи на запитання: Як тебе звати? (знахідний відмінок), Хто ти? (називний відмінок), Звідки ти? (родовий відмінок). У курсі української мови як іноземної відмінки вводять поступово, з урахуванням комунікативної доцільності, частотності вживання та простоти формотворення (називний, місцевий, знахідний, родовий, давальний, орудний). Паралельно подають особові займенники у сталому порядку (я — ти — він, вона, воно; ми — ви — вони), що полегшує подальше пояснення дієвідмінювання.

Опанування відмінкової системи тісно пов'язане з вивченням дієслова, зокрема дієслівного керування та дієвідмінювання. Послідовність вивчення передбачає опрацювання спочатку найуживаніших дієслів першої дієвідміни (розуміти, знати, читати, працювати), а згодом — дієслів другої дієвідміни (вчити, говорити, дивитися, любити). Засвоєння дієслівних форм сприяє формуванню навичок правильного поєднання слів у реченні, оскільки саме дієслово визначає синтаксичні зв'язки між компонентами висловлювання. У процесі навчання моделі речень поступово ускладнюються: Студент пише → Студент пише текст → Студент пише текст у класі; Я йду → Я йду в магазин → Я йду в магазин за продуктами.

Окреме місце у початковому курсі посідають дієслова руху. У межах цього етапу вивчають пари дієслів йти / ходити, їхати / їздити, а згодом — форми майбутнього часу піти, поїхати, приїхати. Ці дієслова подають у поєднанні зі знахідним і родовим відмінками разом із прийменниковими парами в / із, на / з, а також із місцевим відмінком із прийменником на для позначення пересування транспортом. Оскільки такі форми є складними для іноземних студентів, вони потребують спеціального пояснення семантики та особливостей уживання.

Важливим компонентом початкового курсу є також ознайомлення з категорією виду дієслова. Традиційне пояснення за допомогою запитань що робити? / що зробити? в іншомовній аудиторії є малоефективним, тому навчання доцільно розпочинати з пояснення семантичних значень виду на матеріалі найуживаніших дієслів. Надалі опановують продуктивні способи творення видових пар (дивитися — подивитися, писати — написати, розповідати — розповісти). Усвідомлення аспектуальних значень дієслівного виду — тривалості, завершеності або результативності дії — сприяє формуванню комунікативно точних висловлювань.

Отже, на початковому етапі навчання української мови як іноземної граматичний і лексичний матеріал опановують у взаємозв'язку, що забезпечує формування базових мовленнєвих умінь студентів. Використання готових мовленнєвих конструкцій сприяє їх початковому засвоєнню, однак справжня граматична навичка формується тоді, коли студент здатний самостійно будувати висловлювання відповідно до норм української мови. Водночас формування граматичних умінь не є самоціллю навчання, адже володіння мовою передбачає насамперед здатність реалізовувати комунікативні наміри в різних мовленнєвих ситуаціях. Тому опрацювання граматичних форм доцільно здійснювати у межах фрази та висловлювання, на синтаксичній основі, що забезпечує комунікативну спрямованість навчального процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ліпатова М. В., Бабич Т. В. Деякі методичні питання навчання граматики української мови на початковому етапі // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 189. – С. 184–189.
2. Соколова Л. В. Формування граматичної компетентності студентів-іноземців у процесі вивчення української мови // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 146. – С. 112–118.
3. Тростинська О. М., Копилова О. В. Граматичний аспект у навчанні української мови як іноземної // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі: міжпредметні зв'язки, наукові дослідження, досвід, пошуки. – 2018. – Вип. 32. – С. 101–111.

Горчинська Людмила Володимирівна – старший викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, e-mail: amila5@ukr.net

Horchinska Lyudmila V. – Senior Lecturer of the Linguistics Department of Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: amila5@ukr.net